

Hjemkomst og gjenreising — 40 års minner fra Kvænangen

Av Jan Isaksen

Dette var synet som møtte de hjemkomne; en mur med loddpipa stikkende opp. Bildet er fra Leira på Sørstraumen. Lars Anton Larsen på branntomta.

Evakueringsvinteren 1944/45 er blitt et tidsskille i eldres folks bevissthet, det snakkes om tida før og om tida etter evakueringa. Etterkrigsgenerasjonen har vanskelig for å forstå hvordan evakueringa virka inn på de som opplevde den. Folk ble tvunget til å forlate hus og hjem, og det økonomiske og sosiale grunnlaget for ens livseksistens ble plutselig borte. Usikkerheten rådde, for nåtida og for framtida. For de fleste ble evakueringa et skille mellom ei gammel og ny tid. Det var ikke bare hus og hjem som gikk opp i røyk, en kultur og en levemåte ble samtidig lagt i aska.

Da freden kom i mai 1945, ønska myndighetene at de evakuerte måtte vente med hjemreisen, først måtte det aller nødvendigste av husvære og næringsgrunnlag tilrettelegges. Men folk ville noe annet. De ville hjem! Og hjem reiste de, mer eller mindre forberedt på synet som møtte dem på hjemstedet, og mer eller mindre forberedt til å makte å livberge seg og sine i de etterfølgende dagene og gjennom den vinteren som måtte komme.

Det ble ei tid med improvisasjoner og oppfinnsomhet, men det er heller ikke å legge skjul på at selv om tida ikke var prega av direkte nød, så var det en nøysomhetstid. Likevel sier mange som jeg har snakka med at det tross alt var ei god tid. Etter fem lange okkupasjonsår var også vi et

fritt folk, folk spytta i nevene og hadde tro på ei god framtid for seg og sine. Mange fremhever den store fellesskapsfølelsen og det at man hadde tid for hverandre.

Det er ellers å legge merke til at nesten alle kom tilbake til sine respektive bygder. Og bygdene ble reist opp igjen, bokstavelig talt fra aska. Da kan det være et tankekors at i dag, førti år senere, er flere av de samme bygdene i våre fjorder lagt øde. Hus er revet ned eller står tomme og råtner. Vil vi noen gang få oppleve en ny hjemkomst og en ny gjenreisning? Bare tida vil gi svar.

I dag, førti år senere, er det vanskelig å tegne et fullgodt bilde av hjemkomsten og den første gjenreisningstida. Men gjennom noen små nedtegnelser fra folk som selv opplevde denne tida, samt med hjelp av en del bildeglimt, håper jeg å gi et lite innblikk inn i denne ikke så altfor fjerne fortida vår.

OLga Rognstad, f. Thomassen, er født og oppvokst på Buktenes i Nordstraumen. Hun forteller at familien var evakuerte til Sigerfjord i Vesterålen. Olga var da 13-14 år gammel. Hun og søstra gikk på skole i Sigerfjord, men hele skolegangen var noe tilfeldig. Ofte var både læreren og halve klassen reist til Sortland for å forsøke å få tak i mat og klær.

Olga likte seg bra på skolen. Særlig satte hun pris på at de daglig fikk smågrynsuppe. Denne kom godt med, selv om familien ikke led direkte nød. De voksne spedde på matholdet med torskefisking. Poteter slapp de tidlig opp for, men de hadde mye kålrabi. Etterhvert begynte imidlertid kålrabien å bli dårlig og halvrått. I mange år senere klarte ikke Olga engang synet av kålrabi.

Familien kom hjem på St. Hansaften i 1945. Det gjorde et dypt inntrykk på alle, og særlig på barna, at alt hjemme var brent. Olga husker at de syntes det var rart at stiene gjennom graset var grodd igjen.

Før de evakuerte, hadde de gravd ned forskjellige ting, men det var gravd opp av fremmede og var borte. Men det viktigste var å få komme hjem for å få starte opp på nytt.

Utpå sommeren kom det materialer til brakker. I den første tida reiste de flakene mot hverandre og la et flak over til tak. Der bodde de. Ovn hadde de utafør, der kokte de mat og spiste. Familien hadde dårlig med mat. De måtte helt til Skjervøy for å proviantere. Ekstra vanskelig ble det fordi faren, Thomas, på forsommeren, før hjemreisen, hadde reist til Tromsø. Han hadde tatt rasjoneringskortene med, antakelig fordi han trodde muligheten for proviantering var bedre i Tromsø. På Skjervøy fikk de bare tak i endel engelske kjeks som lå i store blikkbokser. Ellers spiste de

mest nisekjøtt, husker Olga. Hennes svigerbror og en av naboene hadde geværer, og de skjøt niser i Straumen. Jakten kunne gå på alle døgnets tider, og ofte kokte de nisekjøtt midt på natta — de hadde jo ellers lite å ta seg til i den første tida. Etterhvert ble de ganske lei av denne ensformige maten, og den dag i dag orker ikke Olga å spise nisekjøtt.

Omsider kom faren hjem med «svenskekyr», kua deres hette «Kai-sa». Han hadde også funnet igjen deres eget hesteføll. Brakka satte de opp utpå høsten. Den eldste søstra som hadde gifta seg, ble boende i den andre enden av brakka. Hver familie hadde to bittesmå rom til disposisjon.

Reidar Isaksen forteller

Våren 1945 ble Reidar Isaksen fra Spildra 9 år. Familien var evakuerte til Henningsvær i Lofoten. Utpå forsommeren reiste beboerne i Henningsvær etter gammel tradisjon til fastlandet på ferie, og da ble det kjedelig å være igjen på stedet. Omsider kom dagen da de skulle reise hjem igjen. Den store barnefamilien fikk skyss med en 50-fots kutter, «Høken». De var de siste evakuerte fra Spildra som reiste fra Henningsvær. Det var da midt i juli.

Spenningen var stor da de reiste fra Skjervøy. Reidar, tvillingbroren Ole og den et år yngre Thorleiv tvidde med faren at de skulle få være med på land med det første båtlasset. Alle ungene satt framme på bakken da «Høken» gikk gjennom Haukøysundet. Hvem fikk først øye på Spildra, hven var snarest til å si «der» når de så øya? For ikke å komme på etterskudd, satt de alle og sa «d-d-d» helt til det kom i kor: «Der!»

Da de passerte Hønebukta, så de tanta, Marianna, på tur til elva for å hente vann. Hun vinka med vannbøttene over hodet. Familien hennes var kommet dagen før. De hadde ordna seg med «hus» under et båtkvelv som de hadde satt i ly under et berg.

Guttene fikk bli med på land i første båten. De voksne advarte dem mot å røre ved noe ukjent. Snart var de over alt, de måtte se til de gamle stedene sine!

Alt i Dunvik var brent, unntatt et utedo. Det vokste høyt gras overalt. I

Det første tak over hodet. Ikke alle hadde båter, også båtene var brente og ramponerte. Vi ser også at et lite skur er satt opp. Fra Seglvik, sommeren 1945.

branntomta grodde det opp noen poteter der de hadde hatt jordkjeller.

Det var litt av hvert som skulle føres i land fra «Høken», det ble mange båtluss med bæring og jobbing. Alt dette tok på småguttene. Utpå kvelden fant de voksne to av guttene, Ole og Thorleiv, sovende i graset. Reidar fant de ikke der, han hadde sovna i fjærsteinene! Det var bra de fant han da, før sjøen flødde!

Fra Lofoten hadde de med seg to kviger. Den eldste søstra, som var nygift, hadde med seg tre høns og en hane. En bråte med kassebord hadde de også med, samt noen dører og vinduer. På Skjervøy fant de igjen kjeksen deres. Den ble nå dratt med, og kvelvet hjemme. Her bodde de den første tida. De hadde tre søsken som var yngre enn Thorleiv. Disse sov sammen med foreldrene under båtkvelvet. Ellers sov noen i berghuler, og andre i ei løvhytte som de satte opp. To senger med høge gavler hadde de hatt med fra Lofoten. De ble også brukt til å sove i — under åpen himmel. Det hendte at hanen hoppa oppå gavlen og galte tidlig på morgenen, da var det bare å stå opp!

De voksne fikk ei travel tid. En kåk ble satt opp av kassebordene. Samtidig måtte de høye. Kåken ble ferdig i slutten av august. Fjøs ordna de ved å legge tak over møkkakjelleren. Fire sauer fikk de tak i, tre «tromsøysundere» og en «rogalending».

Senere på høsten kom brakke-materialer. Folkene i Dunvik bygde fellesbrakke. Der bodde det fire familier, så det ble trangt, men trivelig, mener Reidar å huske.

I 1945 var Guldis og Eilert Sigurdsen fra Reinfjord henholdsvis 27 og 35 år. De hadde tre barn på 3, 4 og 6 år. De evakuerte sammen med spilderværingene til Henningsvær. 146 mennesker var det ombord i «Viktind», en 60 fots kutter. Forholdene ombord var ubeskrivelige. Egentlig hadde de tenkt å overvintre. Et naust hadde de revet og ført til Pilvågen, og 30 sekker med mel hadde de gravd ned. Alt dette fant de forøvrig igjen da de kom tilbake.

I Henningsvær var det bra med mat. Bare melk var det svært vanskelig å få fatt i.

En gang i løpet av mars var Eilert en tur i Kabelvåg for å kjøpe sin rasjon av sprit og tobakk. Der traff han politipresidenten, som ordna med reisepass for hele familien til Kvaløvvågen. 26. mars reiste de fra Lofoten. Etter endel vanskelighet med båtskyss, kom de fram til Kvaløvvågen påskaften. Der hadde familien det godt. De ble boende der helt til begynnelsen av juli.

Men så kom tida da også de søkte nordover. De fikk ordna med to geiter, noen kjeer og to-tre sauer i Tromsø. Også ku fikk de tak i. Eilert påstod overfor myndighetene at ei «tysk» ku var deres, så de fikk den med seg.

De kom til Reinfjord i begynnelsen av juli. I bygda var det liv og røre. Huleboerene fra Spitnes var vendt hjem, og de aller fleste av de evakuerte likeså. Folk hadde allerede i over en måned fiska laks, det var på grunn av laksefiske de hadde fått hjemlov så tidlig. Laksefisket var eventyrlig.

Til venstre: De første permanente boligene var brakker, av forskjellige typer og fasonger, satt opp av flak fra tyskerbrakkene. Mange bodde i slike brakker helt fram til 1950-årene. Bildet er fra Olderfjord, 1946, og viser Arne Pettersen med sin datter Laila.

Til høyre: Bårdstua, denne er fra Saltnes i Jøkelfjord. Stuene var tømra småhus, «importert» sørfra. De besto av ei stue, kjøkken, spiskammers, gang og et lite kott. mange slike Bårdstuer ble satt opp fra 1946 og utover.

Sigurdsefamilien keik bare innom Reinfjord. De reiste til Bjørnvika. Her ønska de å slå seg ned, vika ligger ved gode fiskeplasser, her var det jord, og best av alt: her var det brennsele. De henta tilbake hytta si fra Tverrfjord. Denne hadde Spildrahuleboerne, Olav, Hedly og Knut, ført fra Bjørnvika til Tverrfjorden. Det var ei god hytte, med to rom og komfyr. Både kua og geitene melka godt, og de gav melk til folk både i Reinfjord og på Spildra.

Utpå høsten ble det til at de likevel flytta til Reinfjord. Eilert reiste til Tromsø. Der fikk han kjøpt både byggematerialer, dører og vinduer, dette var før det ble innført restriks-

sjoner på byggevarer. De satte opp en kåk på den gamle fjøskjelleren. Det ble en god bolig, med dobbelt panel. Dyra hadde de i den gamle fjøskjelleren under kåken.

I 1946 fikk de tak i en amerikansk militærbrakke som de satte opp. Kåken reiste de til gjenreisningsarbeiderne. Disse kom til Reinfjord i 1946 og ble der i mange år framover. Det var folk søranifra: Dombås, Bergen og andre steder, i alt dreide det seg om omtrent 50 mennesker. De bodde i Reinfjord, men reiste rundt i hele ytre-Kvænangen på gjenreisningsarbeid. I Reinfjord satte de opp fiskebruket og mange fjøs. Folk flest hadde ikke råd til å bygge

våningshus, men en 4-5 stykker ble da satt opp.

Tida etter frigjøringa var egentlig ikke så vanskelig, mener Eilert. De hadde en god robåt, noe bruk fikk de med seg hjem, og en god del hadde de gravd ned og berga det på den måten. Dessuten var det to motorsjarker i bygda som overlevde evakueringa. En god sommer var det i 1945, og fisket var svært godt i de nærmeste årene.

I dag er likevel ikke Eilert sikker på om de gjorde riktig da de valgte å flytte tilbake til Reinfjord, nå trues bygda av fraflytting. Både i Kvaløyvågen og i Tromsdalen fikk familien tilbud på jord, men de ville aller helst hjem, de som alle andre evakuerte.

Reinfjord 1947. Guldís og Eilert Sigurdse med barna Sigurd og Bodil. Til høyre kan vi skimte brakka som ble henta fra Tromsø. Huset bak er bygd på den gamle fjøstomta. Fjøs i kjelleren, og bolighus ovenpå!

Alle fotografiene er utlånt fra Kvænangen kommunes fotoarkiv.